

Η διαχρονική αξία του 'εὖ' στον αθλητισμό και η ηθική διάσταση του 'εὐ αγωνίζεσθαι'

Της ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ ΓΟΓΓΑΚΗ
Επίκ. Καθηγήτριας Πανεπιστημίου Αθηνών

Η αθλητική δραστηριότητα κατέχει σημαντική θέση στην ανθρωπότητα από τόσο παλιά, που ανιχνεύεται ήδη μαζί με τις πρώτες κιόλας εκδηλώσεις του ανθρώπου για δημιουργία ομάδων, ενώ συνδέεται και με τις τάσεις του για επικράτηση και προβολή δύναμης, και με τις ανάγκες του για κοινωνική συνεύρεση και ψυχαγωγία. Οι αρχαίοι Αιγύπτιοι και οι λαοί της Μεσοποταμίας διέθεταν τη δική τους μακρά παράδοση αθλητικών διαγωνισμών. Οι κάτοικοι της μινωϊκής Κρήτης στη συνέχεια επιδείκνυαν ιδιαίτερη μέριμνα για τις αθλητικές ασκήσεις, κι όπως απεικονίζουν οι νωπογραφίες που διακοσμούν τα μινωϊκά παλάτια, τα **ταυροκαθάψια** και οι **πτώσεις** έγιναν τα προσφιλή τους αθλήματα. Οι Μυκηναίοι αργότερα υιοθέτησαν τα μινωϊκά αγωνίσματα, εισάγοντας και άλλα **αγωνίσματα στίβου**, καθώς και **αρματοδρομίες**.

Στην *Ιλιάδα*, η οποία συνιστά την παλαιότερη διασωθείσα γραπτή μαρτυρία αθλητικών αγώνων του κόσμου της μυκηναϊκής περιόδου, ο Όμηρος παραθέτει ζωηρές περιγραφές των αγώνων που διοργανώθηκαν ως μέρος των ταφικών τελετών προς τον ήρωα **Πάτροκλο**, αλλά και αγώνων που διεξήχθησαν μεταξύ των στρατιωτών, τόσο για ψυχαγωγία, όσο και για τη σωματική τους εξάσκηση¹. Επιπλέον, στην *Οδύσσεια*, όταν ο Οδυσσεύς καταπλέει στο νησί των Φαιάκων και φιλοξενείται από τον Αλκίνοο, ο τελευταίος διοργανώνει προς τιμήν του γιορτές και αθλητικούς αγώνες². Κατά τη διάρκεια των προολυμπιακών χρόνων, γενικότερα, η έννοια των αγώνων εθεωρείτο σχεδόν ταυτόσημη με τις εκδηλώσεις που λάμβαναν χώρα εξαιτίας κάποιου σπουδαίου χαρακτηριστικού γεγονότος, όπως ενός γάμου ή ενός θανάτου δημόσιου προσώπου ή μιας ενδιαφέρουσας τελετής, μιας αναγκαίας απόφασης, κ.ά.³. Χαρακτηριστική είναι στον Όμηρο και η περίπτωση του θανάτου του Οιδίποδα, κατά τη διάρκεια της ταφής του οποίου τελέστηκαν διάφορα αγωνίσματα⁴.

Οι αρχαίοι Έλληνες συναρπάζονταν, εν γένει, από την έννοια του 'αγώνα', σε τέτοιο βαθμό, που σχεδόν δεν υφίσταται μύθος χωρίς τον αντίστοιχο άθλο. 'Ηρωας' αποκαλείται το εξαιρετικό, σχεδόν μυθικό, εκείνο πρόσωπο το οποίο αντιμετωπίζει αποτελεσματικά και γενναία έναν τουλάχιστον αξιοζήλευτο άθλο⁵. Γενικά εξυμνείται η φυσική δύναμη του ανθρώπου, η πολεμική τέχνη, η σωφροσύνη και η ανδρεία, φανερώ-

νοντας τη σπουδαία θέση που κατείχαν στη ζωή των Ελλήνων η άθληση και ο ενάρτετος αγώνας, το **αγωνίζεσθαι** «εὖ». Το αρχαιοπρεπές επίρρημα εὐ ισοδυναμεί με το καλώς, ορθώς, ευτυχώς, ευνοϊκώς, ή το πρόπον, το αρμόζον. Αν και μονοσύλλαβο το εὐ ασκεί μια δυναμική παρέμβαση στη λέξη που έπεται αυτού, καθώς προσδίδει ηθικά χαρακτηριστικά στη σημασία της λέξης. Το εὐ, το οποίο εμφανίζεται στην Άλφα κιόλας ραψωδία της *Ιλιάδας*⁶, αποτελεί στα ομηρικά έπη το πρώτο συνθετικό σε τουλάχιστον διακόσιες περιπτώσεις σημαντικών λέξεων, όπως «ευαγγέλιον»⁷, «ευστέφανος», «ευρυδικεή» (απονομή δικαιοσύνης), «ευνομία» (τήρηση των νόμων), ευκήμιδας, κ.ά. Εντυπωσιακός είναι, εξάλλου, στα δύο έπη και ο αριθμός των κύριων ονομάτων τα οποία σχηματίζονται με το 'εὐ', όπως Ευρυβάτης, Ευρουσθέας, Ευρύαλος (=πλατύς γαλός), Ευρύπυλος, Ευδαίμονας, Εὐμήλος, Ευρυδίκη, Ευπειθής, Ευρύκλεια, Ευρυνόμη, Εὐμαιος.

Η ελληνική γλώσσα από την ομηρική αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη εποχή αξιοποίησε το επιρρηματικό αυτό πρόθεμα με πολλαπλούς τρόπους, αναδεικνύοντας ιδιότητες και αξίες ή φωτίζοντας ηθικά νοήματα. Το 'εὐ', παρότι σύντομο, δρα ανατρεπτικά, καθώς εισηγείται την διαφοροποίηση της ποιότητας της λέξης. Με την παρουσία του μετατρέπει την υπάρχουσα σημασία σε μια άλλη, νέα, ενισχυμένη ποιότητα, την ίδια στιγμή που η απουσία του θα διατηρούσε το απλό μόνο νόημά της λέξης. Η προσθήκη του 'εὐ' στο ουσιαστικό 'δαίμων', επί παραδείγματι, συνθέτει τη λέξη που, κατά τον Αριστοτέλη, αποτελεί τον υψηλότερο σκοπό της ζωής, δηλαδή τον εὐ-δαίμονα, καθώς και την ευδαιμονία και την ευτυχία. Το θαυματουργό 'εὐ' εμπεριέχει μια πολύτιμη δυναμική, την οποία προβάλλει σ' εκείνη τη λέξη που θα έχει την εὐνοιά του. Η θετική αυτή εμφάνιση κατορθώνει την αντιστροφή της ατυχίας και όλων όσων αρνητικών περιέχουν οι έννοιες εκείνες στις οποίες προπορεύεται το άλφα-στερητικό ή το 'κακός', όπως το κακοτυχία, το κακοδαιμονία ή το αζωϊα. Έτσι, με τη μαγική εσωτερική του δύναμη, αφού κατορθώνει έναν απλό 'λόγο' να τον μετατρέψει σε εὐ+λόγο, ήτοι σε 'ευλογία', το 'εὐ' αποτελεί κάτι το περιζήτητο, όχι μόνο επειδή θέτει τα όρια της ηθικής, αλλά, επιπλέον, γιατί συνιστά το όριο υπέρβασης της μετριότητας. Ακόμη και ένας απλός ήχος, επομένως, με

την ενίσχυσή του από το ευ, γίνεται εύ-ηχος, αποκτά δηλαδή την ιδιότητα να ηχεί ευχάριστα, εύηχα, ξεπερνώντας, πλέον, τη μετριότητα.

Με την προσθήκη του 'ευ' και την ανύψωση της έννοιας της λέξης στο ανώτερο επίπεδο της, επιτυγχάνεται μια νοηματική επανάσταση. Η αναζήτηση του 'ευ' είναι, ως εκ τούτου, εύ-λογη, και η 'ευλογία' ως όρος έχει υπόσταση θεϊκή. Στο περιεχόμενο των Ορφικών ύμνων προς τους θεούς και τις θεότητες γίνεται πολλαπλή επανάληψη του προσφωνήματος 'ευ', είτε όπου δηλώνεται η θεϊκή ιδιότητα, είτε όπου γίνεται επίκληση της ευαρέσκειας των θεών. Στις ίδιες δεήσεις γίνεται μνεία της «Ευνομίας», της «Ευβούλευως», του «Ευδρόμου», της «Ευκλείας», του «Ευθύμου», της «Ευσεβούς» και άλλων. Ο Πίνδαρος, εξάλλου, με τη συνθετική λειτουργία των λέξεων «εὖ πέπραγεν», «εὖ πασχόμεν» κ.ά. προοιδαίνει για το ιδεώδες της καλοκαγαθίας, που αποτυπώνεται στο ήθος του Ολυμπιονίκη, ο οποίος εκφράζει έναν πρόσωπο φορέα ιδεωδών και θεϊών αρετών. Ο ποιητής των Ωδών διευρύνει τον ηθικό ορίζοντα του «εὖ αγωνίζεσθαι», συμβουλευοντας τους αθλητές να μην αδικεί κανείς τον συνάνθρωπό του, ούτε με πράξεις, αλλά ούτε και με το λόγο. Στην κλασική Ελλάδα, όπου η σημασία του ηθικού απογειώνεται, το «εὖ αγωνίζεσθαι» ανάγεται σε θεμελιώδες στοιχείο της άθλησης, αντανakλώντας την πανελλήνια πίστη ότι οι αγώνες διαδραματιζόνταν υπό τη φροντίδα των θεών.

Το «εὖ ἀσκεισθαι» υπήρξε καθολικό βίωμα των Ελλήνων, σε όλες τις εκφάνσεις της πολιτιστικής τους δραστηριότητας. Το ηρωικό και αγωνιστικό ιδεώδες έχει την αφετηρία του στο θρησκευτικό στοιχείο, το οποίο είναι εμφανές σε όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις, όπως επιβεβαιώνεται ήδη στους επιτάφιους αγώνες τού Πατρόκλου, όπου κατά την αρματοδρομία οι θεοί Απόλλων και Αθηνά κυριολεκτικά συμπάσχουν⁸, δίνοντας μάλιστα οι ίδιοι την δόξα (κύδος) στους αθλητές⁹. Εξάλλου, στους αγώνες του Αλκίνοου, το σημάδι του αγωνίσματος του δίσκου θέτει η ίδια η Αθηνά¹⁰, ενώ, επίσης, δηλώνεται πως όλοι, αθλητές και «Αισυμνήτες»=κριτές, πρέπει να διέπονται από το εὖ πρῆσσεσκον¹¹. Στα ρήματα εὖ πράττω και εὖπραγῶ, τα οποία είναι σύνθετα του ευ + πράττω, η καλή κατάσταση παρίσταται ως αποτέλεσμα ευπραγίας, δηλαδή καλής ενέργειας ή διαγωγής του υποκειμένου¹². Το «εὖ ἀθλείσθαι», κατ' επέκταση, βρίσκεται, κατά κάποιο τρόπο, στη βάση του θρησκευτικού και κοινωνικού ιδεώδους, αν ληφθεί υπόψη το θεοκεντρικό κοινωνικό καθεστώς που επικρατούσε, το οποίο και υποστήριζε την επακριβή τήρηση του ηθικού νόμου.

Κατά την κλασική περίοδο της ελληνικής αρχαιότητας η αίσθηση της αξίας του 'ευ' και του 'καλού αγώνα', φτάνει στο απόγειό της. Η ομηρική **αριστεία** εξανθρωπίζεται, λαμβάνοντας μια διάσταση πιο ανθρώπινη, η οποία προσιδιάζει στο ιδανικό του τέλειου αν-

θρώπου. Ο εναρμονισμός των ανθρώπινων υποστάσεων μέσω της γύμνασης και της μουσικής εξυπηρετεί την ιδέα του καλού κ' ἀγαθοῦ πολίτη¹³, του ανθρώπου της μεσότητας, καθώς και την ιδέα του εὖ ζεῖν. Ο αθλητικός αγώνας συνιστά μια προέκταση των αρετών του ιδανικού πολίτη. Στην έννοια του «ευ» αποτυπώνεται η ηθική αντίληψη του κλασικού κόσμου, η οποία προβάλλεται και στους αγώνες. Οι λέξεις, που ως πρώτο συνθετικό έχουν το 'εὖ' ή το 'καλός', όπως ευανδρία, ευψυχία, ευεξία, ευκοσμία, ευσχημοσύνη, ευγονία, ευστροφία, ευθανασία, ευταξία, ευσέβεια, ευλάβεια, ευσπλαχνία, ευεργεσία, ευδαιμονία, καλλιγραφία, καλλιτεχνία, καλοσύνη, καλοτυχία, καλοψυχία, καλοκαγαθία, συνιστούν αρετές σώματος και ψυχής, και ως τέτοιες υπόκεινται σε αγώνα και σε κρίση¹⁴.

Η θεοποίηση της αγωνιάδους προσπάθειας του ανθρώπου με τη μορφή του αγώνα ως θεού, επιβεβαιώνει την πίστη ότι ο αθλούμενος ανά πάσα στιγμή πρέπει να βιώνει τις ηθικές και πνευματικές έννοιες, ώστε κατακτώντας τη νίκη να θεμελιώνει τον άθλο. Επίθετα που έχουν ως πρώτο συνθετικό το 'ευ', όπως ευλογημένος, ευπρεπής, ευδόκιμος, ευειδής (ωραίος), ευάρεστος, ευφυής, εύχαρις, ευσυνείδητος, εύφημος, ευνοϊκός, ευμενής, εύμορφος, ευοίωνος, ευκλής (ένδοξος), ή ρήματα στα οποία προηγείται το επίρρημα 'εὖ', όπως εὖ οἶδα, εὖ γιγνώσκω, εὖ ἀμιλλᾶσθαι, εὖ γυμνάζειν, εὖ ἀθλείσθαι, δηλώνουν τη σωματική και ψυχική αρετή, δηλαδή την αξία της ευζωίας. Στο 'ευ', στο 'καλός', συμπυκνώνεται, και εν τέλει εκφράζεται, όλη η ηθική φιλοσοφία του ελληνικού αγωνιστικού πνεύματος. «*Ευγενής ἀμιλλα*» ή «*καλός αγώνας*» είναι εκείνος στον οποίο οι συμμετέχοντες ανακηρύσσονται **άξιοι συνεχιστές της γενιάς τους, και, επομένως, αξίζουν να υπάρξουν ως πρότυπα ηθικά**. «*Ευ αγωνίζεσθαι*», ως εκ τούτου, σημαίνει **το να αγωνίζεται κανείς δίκαια, τίμια, ακολουθώντας τους κανόνες του αγωνίσματος και σεβόμενος ότι δίπλα του υπάρχει ένας άλλος, ισάξιος, άνθρωπος**¹⁵.

Κατά την κλασική περίοδο, μέσω της παιδείας, το «εὖ ἀγωνίζεσθαι» των γυμνικών αγώνων ενδυναμώθηκε από κοινωνικές αξίες που λειτουργούσαν παράλληλα, όπως η θρησκευτική και παιδευτική αγωγή, η εκχειρία, οι αγωνιστικές διατάξεις, η ορκωμοσία των αθλητών και η παιδαγωγική τιμωρία του παραβάτη. Το 'εὖ ἀθλείσθαι' είναι, άμεσα ή έμμεσα, απόρροια της θρησκευτικής, αγωνιστικής και πολιτικής παιδείας, καθώς αντανakλά την ποιότητα των κοινωνικών αξιών. Και, εν γένει, συνιστά το θεμελιακό πλαίσιο πάνω στο οποίο δομήθηκε το οικοδόμημα του ολυμπιακού αθλητισμού, χωρίς το οποίο θα ήταν μάλλον αδύνατο να διατηρηθούν οι Ολυμπιακοί αγώνες ιστορικά για χίλια εκατόν εξήντα εννέα συναπτά έτη.

Στο σύγχρονο κόσμο, αντί του «εὖ ἀγωνίζεσθαι»,

επικράτησε ο όρος "Fair Play", κυρίως, χάρη στη χρήση του από τα Βρετανικά Δημόσια Σχολεία του 19ου αιώνα, τα οποία με την σειρά τους διεκδικούσαν ρίζες στον κλασικό ελληνικό αθλητισμό. Στα μέσα του 19ου αιώνα ο αθλητισμός αποτελούσε την αποκλειστικότητα μιας ταξικής ελίτ, των μορφωμένων, αριστοκρατών και αργόσχολων ανδρών, οι κοινές αξίες των οποίων επεκτεινόταν και στις αθλητικές τους συνήθειες. Οποιοσδήποτε νεαρός άνδρας είχε ανατραφεί ευπρεπώς όφειλε να γνωρίζει ότι ορισμένα πράγματα «δεν ήταν τίμια». Παρότι όλα άλλαζαν ραγδαία, οι νέοι της καλής κοινωνίας ήξεραν πως αποτελεί συνεχή προσβολή για τους γνήσιους αθλητές να πρέπει να παίζουν κάτω από έναν κανόνα που υποθέτει ότι οι παίχτες σκοπεύουν να βάλουν τρικλοποδιά, να ρίξουν ή να σπρώξουν τους αντιπάλους τους και γενικά να συμπεριφερθούν σαν παλιάνθρωποι του πιο ασυνείδητου είδους¹⁶. Με έμφαση, μάλιστα, δηλώνονταν πως οι γραμμές που σημειώνουν τη γραμμή του πέναλτυ στο ποδόσφαιρο, για παράδειγμα, αποτελούν ντροπή για το γήπεδο ενός δημόσιου σχολείου¹⁷. Η παραπάνω συλλογιστική δήλωνε πως ένας παίχτης μπορεί να βάλει τρικλοποδιά, να ρίξει και να σπρώξει τον αντίπαλό του, κατά λάθος. Εάν αυτό συνέβαινε κατά λάθος δεν απαιτείτο καμιά ποινή. Κανείς όμως αθλητής-κύριος δεν θα υπέπιπτε σκόπιμα σε μια τέτοια συμπεριφορά. Τα αθλήματα παίζονταν από 'κυρίους', και είτε έτσι είτε αλλιώς, το χτύπημα πέναλτυ και η περιοχή του ήταν σαφώς περιττά και προσβλητικά, επισημαίνουν οι R. Butcher και A. Schneider¹⁸.

Ο εκδημοκρατισμός του αθλητισμού επέτρεψε την είσοδο παιχτών από πολύ ευρύτερη ποικιλία προπαίδειας, ενώ σιγά-σιγά ακόμη και γυναίκες επικράτησε να συμμετάσχουν στον αθλητισμό. Οι παλιές ξεκάθαρες αντιλήψεις, όμως, μερικές φορές δεν αντανάκλουσαν, πλέον, στις πρακτικές των αθλητών. Η διεύρυνση της βάσης συμμετοχής στα αθλήματα ήταν εν γένει θετική και υγιής, αλλά είχε και ένα τίμημα, καθώς αυτό που κάποτε εθεωρείτο ως δεδομένο έπρεπε τώρα να εξηγηθεί και να δικαιολογηθεί. Το «εὐ αγωνίζεσθαι» ως έννοια σε ορισμένες περιπτώσεις σήμαινε περισσότερο την επιθυμία να χρησιμοποιηθούν τα σπορ για τη διδασχή κάποιων θετικών αξιών, παρά το στόχο να γίνει κατανοητή η φύση της ίδιας της έννοιας. Γενικά όλοι συμφωνούν ότι ο αθλητισμός διδάσκει ένα σύνολο από αξίες, αλλά το είδος αυτών εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο τα αθλήματα παίζονται και εφαρμόζονται. Το «εὐ αγωνίζεσθαι» αποτελεί συχνά τη φράση που χρησιμοποιείται για να υποστηριχθεί ότι τα αθλήματα θα πρέπει να χρησιμοποιούνται για να διδαχτούν επιλεγμένες κοινωνικές αξίες. Πάνω σ' αυτήν την αντίληψη το «εὐ αγωνίζεσθαι» διαμορφώνει ένα υποσύνολο γενικών ηθικών ή κοινωνικών αξιών που εφαρμόζονται και διδάσκονται μέσα από τα αθλήματα

και τη σωματική δραστηριότητα¹⁹.

Η ευ-γενής άμιλλα, ως εκ τούτου, λειτουργεί διαχρονικά ως στοιχείο ηθικής αγωγής, αποτελώντας, δικαίως, τον πυρήνα του αθλητικού ιδεώδους. Επαναπροσδιορίζει το βαθύτερο νόημα του αθλητισμού ως ευγενούς ανθρωπίνης δραστηριότητας. Λειτουργεί ως ασπίδα στην επίθεση ενός παράλογου ανταγωνισμού, ο οποίος μετατρέπει την αγαθή έριδα σε ανελέητη μάχη. Αντιστέκεται στην αλόγιστη εμπορευματοποίηση, στη νοθεία του φίλαθλου πνεύματος, καθώς επίσης και στην υπερβολή του τυφλού φανατισμού που οδηγεί σε ακραία και καταστροφική επιθετικότητα. Και, επιπλέον, συνιστά μια σημαντική παιδαγωγική αξία, καθώς καλλιεργεί την αυτογνωσία, οδηγεί σε συμφιλίωση άτομα και ομάδες, προάγοντας την έμφυτη κοινωνικότητα του ατόμου.

Το «εὐ ἄθλεισθαι» συμβάλλει, εξάλλου, στην αναγνώριση της αξίας του ηττημένου, ο οποίος, συνεργώντας στην επιτυχία του νικητή, συνιστά τον εκ διαμέτρου αντίθετο πόλο του Ολυμπιονίκη. Διδάσκει τη φιλοτιμία και, υποστηρίζοντας τον αμοιβαίο σεβασμό, αναγνωρίζει την προσωπικότητα του ανθρώπου. Με την αποδοχή της ικανότητας του άλλου, ενισχύει την αρχή της διαφορετικότητας. Ασκει τον αθλητή στον αυτοέλεγχο κατά τις εκρηκτικές στιγμές του αγώνα. **Κι ενώ εξασκεί το άτομο σε κάποια πειθαρχία και το συνεντίζει, του υπενθυμίζει ταυτόχρονα ότι στόχος δεν είναι η με οποιοδήποτε μέσο επίδοση, αλλά η 'φιλοπρωτία' με τα αποδεκτά, όμως, ηθικά μέσα.**

Η ισχύς του «εὐ αγωνίζεσθαι» εξαρτάται, ωστόσο, παράλληλα, και από άλλες αρχές, τις οποίες οφείλει ν' αναγνωρίζει ο αθλητής εξίσου: **την ισονομία, την αξιοκρατία, τη δημοκρατία, καθώς και την αδιάκοπη προσπάθεια περιφρούρησης του αθλητισμού από την ευκολία, τους «στημένους αγώνες», τους ιδιοτελείς παράγοντες και τις κατευθυνόμενες συνειδήσεις.** Ο συνδυασμός των αξιών αυτών ασκεί αποτελεσματική πολεμική τακτική ενάντια στα αθέμιτα μέσα που περιβάλλουν τον αθλητισμό. **Στην Ελλάδα, τη χώρα της εξοικείωσης των γραμμάτων με τις τέχνες, της ομίλευσης της αρμονίας λόγου και πράξης, εδώ και τέσσερις χιλιετίες ξεπήδησε η ιδέα της σωματικής δραστηριότητας ως μέσου ανύψωσης του ανθρώπου, καθώς και αυτή του αγώνα ως μέσου επίδειξης του ηρωικού πνεύματος. Οι ιδέες αυτές εξελίχθηκαν, ενισχύοντας την αξία της γύμνασης ως μέσου συνένωσης της φυσικής ενέργειας και της ζωηρότητας του πνεύματος. Όλη αυτή η αξιοποίηση συντελέστηκε με την αρωγή εκείνων των αρετών που διέπουν τον υγιή αθλητισμό. Δεν της αξίζει, ως εκ τούτου, αυτής της χώρας, σαν συνέχεια η κακοδαιμονία, η απληστία, το ευέξαπτο, το ευτελές, το εύκολο, το κακοπροαίρετο. Αντιθέτως, της αξίζει να προκύπτουν από το χώρο του αθλητισμού νοήματα θετικά, συνδεδεμένα με το 'εὐ', όπως ευχαρίστηση, ευφορία, ευσυνειδησία, ευνομία, καθώς**

και αθλητές και θεατές που διαθέτουν ευγένεια, ευαισθητοποίηση, ευθυκρισία, ευθύνη, ευπρέπεια, όντες ευαγείς. Αυτά όλα είναι ευκαταία, όχι μόνο στον αθλητισμό, αλλά και σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, και, ίσως, τα μόνα ευοίωνα προς έναν καλύτερο κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ *Ηθικά Νικομάχεια*

ΟΜΗΡΟΣ, *Ιλιάς*

Οδύσσεια

ΠΛΑΤΩΝ, *Πολιτεία*

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, *Σόλων*

ΒΟΥΡΒΕΡΗΣ, Κ.Ι. (1964). «*Το αγωνιστικόν πνεύμα των Ελλήνων*», Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία, Σειρά πρώτη, Αρχαιότης και Σύγχρονα Προβλήματα, τ. 21, Αθήναι, σσ. 1-17.

ΓΟΓΓΑΚΗ, Κ. (2003, 1η έκδ.). *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα.

ΜΑΝΟΣ, Α. (1993). *Η ευδαιμονία ως εύροια βίου στην πρώιμη στωϊκή διανόηση*, Βιβλιογονία, Αθήνα.

ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. (204). *Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο*, Κέντρο Λεξικολογίας, 2004.

ΜΠΕΗΣ, Κ.Ε. (2008). «*Για την ουσία του ευ ζην*», ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 30 Ιαν., σ. 9.

HOFMANN, J.B. *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής*, εξέλλην. υπό Αντ. Δ. Παπανικολάου, εν Αθήναις 1989, λ. ευ. Τίτλος του Πρωτοτύπου: *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, Verlag von R. Oldenbourg, München 1950.

BUTCHER, R. and SCHNEIDER, A. (1998). "*Fair Play As Respect for the Game*", *Journal of the Philosophy of Sport* 25:1-22.

McINTOSH, P. (1979). *Fair Play: Ethics in Sport and Education*. London: Heinemann.

FARNELL, L. R. *Ο Ήρωας στην αρχαία Ελληνική Θρησκεία*, μτφρ. Ελένη Παπαδοπούλου, εκδ. Ιάμβλιχος 1996. Το παραπάνω βιβλίο αποτελεί απόσπασμα του έργου του L.R. Farnell με τίτλο του πρωτοτύπου: *Heroic Cults in Ancient Greece and The Ideas of Immortality*.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΟΜΗΡΟΥ, Ιλ. Ψ 258 κ.ε.
2. ΟΜΗΡΟΥ, Θ 100 κ.ε.
3. ΟΜΗΡΟΥ, Σ95 κ.ε., Οδ. ω 87-92. Πβ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003 (1η έκδ.), σσ. 31-33.
4. ΟΜΗΡΟΥ, Ιλ. Ψ 679-680.
5. Για τον ορισμό του ήρωα κατά την αρχαιότητα

και την ταξινόμησή του σε επτά κατηγορίες ηρώων,ό.π., *Ο Ήρωας στην αρχαία Ελληνική Θρησκεία*.

6. ΟΜΗΡΟΥ, Ιλ. Α 368: και τά μεν ευ δάσσαντο (=και όλα αυτά -που κούρσεψαν από την ιερή Θήβα- τα μοίρασαν σωστά). Πβ. ΟΜΗΡΟΥ, Ιλ. Α 385, Δ 206.

7. ΟΜΗΡΟΥ, Οδ. Ξ 152 και 166.

8. ΟΜΗΡΟΥ, Ιλ. Ψ 383 κ.ε.

9. ΟΜΗΡΟΥ, Ιλ. Ψ 400 και 406.

10. ΟΜΗΡΟΥ, Οδ. Θ 193 κ.ε.

11. ΟΜΗΡΟΥ, Οδ. Θ 258-259: *Αΐσυμνηται δέ κρι- τοί έννέα πάντες άνέστην Δήμιοι, οί κατ' άγώνας εϋ πρήσσεσκον έκαστα* = κι όλοι όλοι εννιά σηκώθηκαν απάνω αγωνοδίκες που του λαού ήταν διαλεχτοί και πρόσεχαν την τάξη (μτφρ. Ζήσιμος Σιδέρης, επιμ. Γ. Κορδάτος, εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος).

12. Το 'πρήσσεσκον' προέρχεται από το ρ. πράττω ή πράσσω, Ιων. πρήσσω, μεσ. και παθ. πράττομαι. Αντίθετο στο ευ ή καλώς πράττω είναι το κακώς πράττω, κακοπραγώ, κακοπραγία.

13. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* Γ' 402a. Πβ. Κ. ΓΟΓΓΑΚΗ, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, σσ. 126-128.

14. Κ.Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ, «*Το αγωνιστικόν πνεύμα των Ελλήνων*», Ελληνική Ανθρωπιστική Εταιρεία, Σειρά πρώτη, Αρχαιότης και Σύγχρονα Προβλήματα, τ. 21, Αθήναι 1964, σσ. 1-17. Πβ. Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Λεξικό για το Σχολείο και το Γραφείο*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2004, λ. ευ.

15. Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ, *Λεξικό*, λ. ευ. Πβ. J.B. HOFMANN, *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής*, εξέλλην. υπό Αντ. Δ. Παπανικολάου, εν Αθήναις 1989, λ. ευ. Τίτλος του Πρωτοτύπου: *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, Verlag von R. Oldenbourg, München 1950.

16. R. BUTCHER and A. SCHNEIDER, "*Fair Play As Respect for the Game*", *Journal of the Philosophy of Sport* 25:1-22, 1998.

17. O P. McINTOSH, *Fair Play: Ethics in Sport and Education*. London: Heinemann, 1979, 15, παραθέτει σύγχρονες συζητήσεις σχετικά με την εισαγωγή του χτυπήματος πέναλτυ στο ποδόσφαιρο.

18. R. BUTCHER and A. SCHNEIDER, "*Fair Play As Respect for the Game*", *Journal of the Philosophy of Sport* 25:1-22, 1998.

19. ό.π., 25:1-22, 1998.

